

TO THE HISTORY OF THE EPITHE IN BULGARIAN LITERATURE

Albena Baeva

Bishop Constantine Preslavski School, Shumen, Bulgaria, a.baeva@shu.bg

Abstract: The subject of the article is the study of the epithet in part of the Bulgarian poetry. The purpose of the work is to determine the predominant types of epithets from the Renaissance to the Symbolists. In accordance with a basic division of epithets as traditional and deviant, an attempt has been made to see the predominant types of epithets. It turns out that objective, non-individualizing epithets predominate next to symbolists. The work is saturated with sufficient source material.

Keywords: epithet, types of epithets

КЪМ ИСТОРИЯТА НА ЕПИТЕТА В БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА

Албена Баева

ШУ „Епископ Константин Преславски“, Шумен, България, a.baeva@shu.bg

Резюме: Предмет на статията е изследването на епитета в част от българската поезия. Целта на работата е да се определят преобладаващите типове епитети от периода на Възраждането до символистите. Съобразно с основно деление на епитетите като традиционни и отклоняващи се направен е опит да се видят преобладаващите типове епитети. Оказва се, че до символистите преобладават обективните, неиндивидуализиращи епитети. Работата е наситена с достатъчно изворен материал.

Ключови думи: епитет, типове епитети

1. ВЪВЕДЕНИЕ

В българската стилистика липсва изчерпващо изследване на епитета, което да обобщи това стилистично средство и да определи преобладаващия вид епитети. Предмет на работата е именно изследването на епитета в българската поезия и типовете преобладаващи епитети в продължение на немалко време от Възраждането до поезията на българските символисти. При определянето на епитета се придържаме към традиционното разбиране.

2. ИЗЛОЖЕНИЕ

Епитетите в поезията на Д. Чинтулов, както и в част от възрожденската поезия са познати от народното творчество. Старо време, път дълъг, страни чужди, любезний образ, буря страшна, страшен гърмел, страх голям, синьо- ясно небе, ситен дъжд, душа нещастна, майка мила, мрак тъмен / облак, небесна радост / свет, несносен час, вярна дружина, лютий враг, любов гореща и др.

Г. Ст. Раковски използва много често епитети. Ето някои: древност стара / песни / здание / събития / вяра, люто време / страдание / рана, студен извор, гъста буйна гора, отечество мило, предраго, време драгоценно, зелени златни прапорици, остър меч / пламен, славен род / оръжие / племена / старина / победи / град, стар престол, гласове ясни, чудна храброст, силни царе, светло слънце, лучезарно слънце, широко поле, дълбоко мълчание, равно поле, гъста дъбрава, развалини старовременни, горчиви сълзи, кървави сълзи, зверско насилие, народ бедни, поганска зверска невярност, престашен победител, преславний град / столица, прехрабрый самодържец, мълчание страшно, пресветлост саяна / палати / парада/ дари, прекрасни градини, светла древност, народ окаяний, мила свобода / древност, проклета съдба немилостива, позлатни враници, златоткано одяние, всесребрени щикове велики и всезлатни, гаври (врани, б. м.) храбри кони златообуздани, всеконечно разорение, гърци горделиви, ужасний час / страх / време люто и всесъкрушително, горчива люта жалост, сладки млади години, нежна, мила младина, липови сластни сенки, бели бисерни зъби, черни саяни власи, иго рабско, щитове сребърни, цветоносни полянки, свобода пресладка, прегорчива тъжба, прескърно и люто претворение, райска хубост, черна горест, зефирна хладина и др.

Поради обема на статията не включваме поемата „Горски пътник“. Стар е често употребяван епитет, също славен, светъл и ужасен. Стар се обяснява с идеята на Раковски за древност на българския език (Венедиктов, 1990). Но и само при този списък се разкрива особеност на стила на Г. Раковски да употребява два и дори три епитета. Когато епитетите са два свързва ги или безсъюзно или по стар обичай чрез съюз „и“ така образуват двойка. Характерна особеност са и хиперболичните епитети, образувани по църковнославянски

чрез пре-, все-: всеконечно, прескърбно и др. Естествено срещат се и епитети от народното творчество, както и характерните за периода на Възраждането сложни епитети.

За малкия брой стихотворения, останали от Хр. Ботев, прави впечатления значителният брой на епитетите, които поетът употребява. Част от тях са ни познати от народното творчество: дълбоки рани, люти рани, рабска люлка, пот кървав, думи отровни, черна прокуда, тежка чужбина, иглянки пушки, кахъри черни, мила усмивка, тиха бяла Дунава, сърце юнашко, страшен хайдутин, тежки думи, либе хубаво, клетки сюрмаси, вярна дружина, меден кавал, лоши думи, стара майка, кървав байряк, трева зелена, вода студена и др. Почти същите епитети Ботев свързва и с други думи, сърце младо, младост зелена, отечество мило, мечти мрачни, мисли бурни, беден роб, живо тело, любов жива, кървава напивка, поглед мрачен, надежди голи, буйно сърце, тежко време, черно бесило, страшна сила, черна робиня, родино мила, гладно гърло и др. Печални лири, гроб печален, (мъртъв) свят коварен, глас искрен благороден, злобна памет, свещена глупост / конец, бездушен, глуп, изгнил покойник, свети жертви, чувства трезви, глупци неразбрани, свещен глас, дума заветна не се свързват пряко с народното творчество. Хиперболични епитети в зло безконечно, страшни долове, страшна сила. Част от епитетите са метафорични. Страшен, както и метафорични епитети употребява и Д. Чинтулов.

Петко Р. Славейков: вежди рани, злочест живот, страст безумна, неистови мъчители, върли гонители, тежки беда, безжалостни сърца, кървави сълзи, любезни гори, гори посърнали и меланхолни, горчиви сълзи / старост, тиха прохлада, гласец сладкий, сладки песни / очици, сладкий глас, сладостна мечта, ясно небо / сльнчице / месечина / звезди, месец, облаци бухлати, красни цветове, росна хладнина, млада младина, животворна роса, сини гълбини, кичести гори, злати зори, славей сладкогласний, сладка дружка, сърце клето, ядно, страдно, сган глупа, зима мразбора, ветре буйний, лекоструйний, буйни талази, скотствений живот, диванешкий род, подлий наветник, сребърни зари, китни ружи алени, свидни хубости, усърнали, жалостни гори, песни ядовити, пъкълски завид, любов неверна, дружба лицемерна, света истина, светла луна, сладкозарна светлина, злати денье, златни класове, буйний жар, черна жалост, желни песни, злачна морава, ридания горещи, гори зелени, води студени и др. Във връзка с „Изворът на Белоногата“ Б. Пенев смята, че няма пресъздаване на народни мотиви и форми, изхождайки от разбирането, че трябва да се създава нещо ново в индивидуален стил, а не само външно да се подражава на народните творения (Пенев, 1977). По-късната литературна история смята, че Б. Пенев е недооценил поемата. Т. Жечев схваща разговора между Гергана и везира като спор, в който се противопоставят патриархалният морал на съвременния морал. (Жечев, 1975). Привеждаме само две схващания, едното като че подценява, другото като че надценява момента на диалога като спор. Иван Радев в Историята си отбелязва присъствието на фолклорното в поемата и като стилев елемент (Радев, 1997:239).

От стилистична гледна точка поемата е стилизация върху народнопесенни мотиви. И като истинска стилизация тя остава в духа на народното творчество. Стилизацията е характерно явление в развоя на българската литература, познато на много поети. Във връзка с езика на поемата се отбелязва, че има силабичен, осемсричен стих. П. П. Славейков в изданието на творбите на П. Р. Славейков е направил редица поправки и промени. Само една е напълно допустима – Първо ми либе Никола вместо първото ми либе Никола, както се печата (Славейков, 1978). Заинтересувани от поправките, направихме си труда да прочетем всички стихове - в огромния брой стихове на поемата – 283, няма нито едно изключение от силабичния принцип – навсякъде стиховете са осемсрични. Единственото изключение е именно посоченият стих. Затова е очевидно, че става въпрос за грешка, която П.Славейков е поправил. Доказателство са и повторенията, характерни за поемата, в духа на народната песен:

Първо ми либе Никола

първо венчило той ще е ...;

Либил Никола Гергана

либил я и я задириал;

Ходиш ли, млада девойко,

ходиш ли и ти на нива...

Проф. Б. Пенев отбелязва като недостатък, че понякога П. Р. Славейков смесва глаголните времена (Пенев, 1977:449). На ако навсякъде се спазят, ще се наруши силабичният стих:

Рано ранила Гергана,

станала та се омила...

пред икона се прекръсти...

Характерно за стилизацията е не само употреба на лексика, типична за народното творчество, но и похвати, типични за нея. Повторения, синонимни и буквални, т. н. спирално повторение, синонимни двойки думи, народни сравнения, синтактичен паралелизъм, етимологична фигура и др. (вж. Андрейчин, 1962). За

конгениалната стилизация, каквато е Славейковата, е характерно още абсолютна вярност на смисъла на заетото и при любовните мотиви, и при мотива за враждането.

За да се схване характерът на епитета у П. Р. Славейков, ще отбележим, че много от народните епитети не сме отбелязали. Известна нестройност се дължи и на преводната и подражателната му лирика. Например епитетът меланхолен, който не е типичен за периода. Характерни за поезията на Славейков са анафората, паралелизмът и градацията. Епитетът е свързан с тия стилистични средства. Примерите са от миниатюри, които по-малко се разглеждат.

Пролет ти полени
весели, засмени,
есен прежълтели,
тъжни, нажалени,
зиме почернели... („Полето“).
Вечер щом настане
и трудът престане;
слънцето залязва
месеца излязва;
Грейноват звездите,
блесноват водите...

Тихо е полето,
весело сърцето.
Подир жар прохлада
в почив и отрада („Почивка“).
Щърк ходи по поляна,
трева гази до коляна,
окаля си калците.
Майка му ги переше,
баща му го гълчеше,
щърчо от яд ревеше.
Майка му го миреше:
„Мълчи, мълчи, дуденце,
ще ти купя блюденце!“ („Щърк“).
Птичка си летка,
птичка се мятка,
птичка си пей! („Птичка“).
Лош, противен да не бивам,
и от срам, от страх, от грях,
да са сгибям, да са свивам,
опросях и оголях.

Днес от всичко съм свободен
гладен, жаден, гол и бос –
да лича, че съм народен
и покорен, и не лош („Лош, противен да не бивам“).

А крадат и на попад –
съдник, княз, паша, чиновник
и търговец, и духовник,
всякой силен и богат.
Кражбата им е спасение,
почет, слава, повишение...
А тежко на малкият брат!
На света е безотраден,
гузен, и презрян, и гладен,
ходи, тегли, мре от глад („Исках с труд да се прехраня“).

Както се вижда, градацията е осъществена и чрез асиндетон, и чрез съюза „и“. Често у Славейков има не градация, а просто изреждане.

От обемното поетично творчество на Ив. Вазов изключваме поемите. Срещат се разнообразни епитети: Балкан високи, хълми зелени, рай земен прекрасен, скит дъвен и жален, спомен безгласен, черквица ниска, ствол великански, кедр вековен, горда глава, нощ тъмна и мрачна, див глас, хала ужасна, бурлива нощ, стихийна мощ, страшно духло, небе ясно, шум грозен, гигантско тело, вевявица люта, блага вяра, тежък грях, златно утро, печален ек / глас, страх подъл, мисли безплодни, ярост дива, гръмовен глас, славна старина, сладка любов, устни ледени, низка злоба, век бездушен, сляп, лъх зефирен, месец тихозрачен, луна злата, сладостни мечти, блажен рай, въздух ароматний, призрак странен, престол грамаден, образи страдални, шир лазурен, слънце златно, блясък чудни, красен венец, безконечний хор, вълшебен мир, нетленна радост, кристални простори, войска ратоборна, блян дивен.

В „Епопея на забравените“ правят впечатление хиперболичните епитети: свята правда / бесилка / мощи, надежди сладки, железен нрав, демон вездесъщ, семе чудно, черна измама, издайник грозен, гордо страданье, бесило славно / движение / чудотворец / битви / рът / земи, фатален знак, желязна воля : сили, глас мощен, страшни слова / мъки / сенки / бесила, радост свирепа, увереност дива / исполин, грозен плам, възторг луди, житие велико, всеславянска славо, вражда сатанинска, любов исполинска, лик безсмъртен, борба страховита, паника ужасна, вечен срам, слава безкрайна, дива сган, див, чутовен връх, демонский вик, луда глава, стихийен огън и др.

П. П. Славейков: ведър лик / обич, бисерна роса / блян, ясна вечер / месец / зори / ден / зорница / небе, блясък слънчев, време крилато, белий ден /свят, дълъг път, витий път, лучи вълшебни, тъмен глас / море / небо / оливи / облак / смях / колона / блян / парк / мисъл / приказки / мечти / тъсма / вълни / листа, / дух / образ / път и др., лазурно-тъмен плащ, петна червено-тъмни, хаос предвечен, мечти честити, безумний вихър, мисли чемерни, шеметни бури, вълшебен край / лик / дъх / танец / блясък / луч / плам / тишина, безкрайни полета, маргаритно кокиче, дивно вълшебство, пустинни брегове / кът, чайка сиротна, морно чело/ стопани / памет / пътник / сън / дихание / нощ /поля, вити гранки, брега тихошумна, галена мечта, нива златна, сън желан, бледний ден, свидний ден, ангел тих, кървав плач, студен смях, мечти чемерни, златно слънце / блян / люлки / лучи / приказки / потири, рози засмени, тишина плаха, плахи искрици, вечер лекостъпна, ароматен дъх / нощ, пустош зловеща, благовонна гръд, храм дивен/ ек / лик / стан / тяло, , властний дъх, сладостен спомен, криле черни, зловеща мъгла, вик злокобен / мисли / мрак / шум / смях, пурпурен хитон, златолунний блеск, мраморни плещи, божествени форми, горда красота, безумний вик, глух стон, чудна лятна нощ, сънний мир, възбленуван блян, горчиви сълзи, сияйна майска нощ, вълшебна, ароматна, ведър въздух, прозрачни видения, тайнствен шепот /поглед, мъртвешки мрак / сън, кротък ромон, леденпоглед, цветни брегове, сенки безплътни, всецветовен сън, стръвний вик, свещен плам, теменужка свенлива, теменужка модроока / синчец, кобен знак, кървав месец, изюден лик, нощ ясночела, царствен покой, цветни младини, сладка скръб, ведра тишина и др.

Епитетът тъмен е един от най-често употребяваните, също вълшебен, морен, ясен, златен. Поезията на П. Славейков прави впечатление с широк тематичен обхват на епитетите, макар че поради обема на статията не сме включили поемата „Кървава песен“.

Епитетът в поезията на П. Кр. Яворов е различен в зависимост от характера на лириката. Спираме се предимно върху „декадентските“ епитети: тъжна луна, пустинни самоти / път, дял несретен, разяден череп, зловеща песен, подземни писъци, разблудно чадо, дух злобен, горчиви сълзи, нерада самота, страхотна бездна, чудовища ужасни, най-ужасна клетва, блудница несретна, жив вселенен плам, кървав пламък / студ / мраз / цвят : плач / сърце / бодли / море / луна, вечна забрава, мрачна радост, (мисъл) престъпно сладострастна, печални, бледни теменуги, болни теменуги, вълшебно тържество, теменужна вечер, вечен сън, ангел тих, модри небеса, плаха вселена, горестна самотност, шеметен полет, свръхсмисъл вековечна / ред, безкраен път / пустиня, наклон песьчлив световен, път вековен, адски задух, загадка бездънна, нощ безконечна, зима всевечна, удавен лес, леден ужас / мрак / мраз / кора / мечти / сърце, куршумена безкрайност / води, свръхземен студ, зефирен лъх, мелодия неземна / вълшебна, ужас безкраен, чудовищен сън, извънсветовни блянове, световна пустиня, ароматен свян, луда безбрежност, жълта злоба, блудна голота, тъмен безкрай, мъртвожива необятност, дух печален, тъмнини безбрежни, неизбродени бездни, безкраен друм и др.

Както се вижда повтарят се епитетите кървав и леден. Друга характерна особеност на епитета в поезията на П. Яворов е употребата на хиперболични епитети, които не се повтарят у никого другото от нашите поети. Когато епитетът не е хиперболичен, определяемото е хиперболично, което, взето заедно, създава оня грандиозен размах, който се чувства интуитивно в поезията му. Напр. чудовища ужасни, най-ужасна клетва, вселенен плам, вечна забрава, шеметен полет, свръхсмисъл вековечна, безкраен път, нощ безконечна, зима всевечна, ад бездънен, адски задух, страхотна бездна; плаха вселена, куршумена безкрайност, леден ужас, ужас безкраен, луда безбрежност, тъмен безкрай, неизбродени бездни и др.

В поезията на Теодор Траянов епитетът се среща често: път замъглен, златен прах, вълшебни миражи / свод / заблуда, неземеен призрачен живот, призрачно чело / родина / светлик / уста / лъчи / пламък / забравя, девствен сън, стъпка свенлива, свенлива красота, невидими пръсти, надгробни цветя, бял ангел, тънки ясписни вълни, странна пустота, рухнали кули, бели мечти, хубост горестна, кристална нощ, предсмъртна скръб, бледен запад, кротка есен, кипариси сънни, мъртва обич / скръб, очи бездънни, безстрастна дрямка, изгубена русалка, сетна красота, мрачна песен / пролет, чер призрак, бял сън, заключен мрак, свенливи лунни мечти, омагасана гора, кобна луна, прозирни гърди, скръб нелечима, висящи звезди, мечтателна луна, нощи хилядооки, рухнал мир, демонски пир, пустинен рев, хаосен век, раздрумна заблуда, надсветски шум, низвержен дух, предвечна жал, смях лъчист, скръб чернолиста, хиацинтови полета, знойнодишащо тело, диамантени звезди, душа пустинна, огнелика мечта, горестна шир, вили леконоги, загадъчен лес, загинала прелест, алабастрени криле и др.

Едни от най-често срещаните епитети са призрачен и вълшебен. С поезията на Траянов навлиза широко епитетът-причастие. Според усещането най-характерната особеност при употребата на епитета е неочакваността на появата му, резултат от съчетанието с определяемото. Колкото й „банален“ да е епитетът, връзката го прави неочакван. Оттук и изненадата, напр. тъмнозелени облаци, хубост горестна, заключен мрак, висящи звезди, раздрумна заблуда, предвечна жал, огнелика мечта, загинала прелест.

Епитети у Тр. Кунев: призрачни миражи, тайнствен път, кромешний мрак, бледна вечер, теменужен здрач, ледени полета, златокожда есен, избити пеперуди, жъдена любов, умирающи лучи, притома сладка, желана смърт, златни крила, тъмен взор, тихи жалби, цъфнали мечти, пустинний път, мимолетен плам, кротка горест, есенни пирове скръбни, далечно сребрен звън и др. Т. Кунев продължава започнатата употреба на епитети-причастия.

Л. Стоянов също употребява епитети от причастия: пъстроцветни брегове, нощ безлунна, стоцветен юний, безутешни мъгли, няма вселена, печални простори, мир сразен, далечна луна, мисъл бездомна, ледна луна, пустинни степи, води онемели, лилейна поляна, извор синеок, усойна самота, сладостни мистерии / ласки / леност / копнеж / трепет / вик / надежда, мъгли ликуващи, безутешно слънце / земя, преломена воля, премъдра змия, сладък Едем, далечни слънца, разбити мъгли, сладострастна вихрушка / ужас, яростна мъгла, пропасти безгласни, безумна луна, ангел пламенен, всесилен чар, скръб неутолима, пепеляви небеса, мъртвотклонни дървеса, каменни мъгли, мечтаещи палми, призрачна луна, спомен непостижен, костелива длан, свръхземеен ден, нощ греховна, голобедрата невинност. Най-често се употребява сладостен и сладострастен, което разкрива еротичния характер на голяма част от лириката му. Срещат се и характерните за символизма образувания с представки без- и не-.

Значителни наблюдения за признатия за най-нежния от символистите Н. Лилиев е оставил Ст. Попвасилев. За епитетите пише, че са много и откроява декадентските епитети сънен, сребърен, син, болен, златен, леден, както и образуванията с без- и не-: безбрежен, бездомен (Попвасилев, 1933).

Епитети: сънни градини, сънний град / тълпи / живот / площад, ведросини небеса, сребърни лъчи / тръст, предвечний лък, дух замрежен, зачарован кръг, тъмни небеса, безимен плач, морна есен, морний град, скърбен здрач, мечти бездомни, ледни мъгли / земя, странен сън, несъбудена плът, премаляло желание, пакостни мъгли, дни неживени, нощ безлунна, дух ранен, спомен нерад, печална бледна луна, похот безплътна, мечта безумнобяла, отровна мисъл, низвергнат дух, прогонена мечта, здрачни самоти, неоткърмени мечти, модри, недостигнати страни, безумна душа, безответни тъмноти, спомени заспали, мечти неродени, трепетни зори, разтленний град, спокойна луна, кипнала плът, безумна жал, безпаметен път, смъртна печал, светъл мир, призрачни земи / есен, златисто вино, чемерна тъга, морна памет.

Най-често се употребява епитетът сънен.

Емануил Попдимитров често употребява епитет. прозирен янтар, и бели крила, сърце тъмно, лунни ливади, лилия бледна, млечна светлина, кристални води / двери, тъмни страсти, елмазно ложе, многогоръки призраци, прозрачно видение, разбито сърце, сияние, акварелен ковчег, стоцветна пролет, листа многоискри, белорунни мъгли, реки изумрудни, ниви златни, сребърен стрък, макове пияни, предвечни зорници, пурпурно сияние, кърваво сияние, свилени ласки, печална виола, сълзи елмазни, ангел ледна красота, вълни стозъби, очи милонни,, девственост лъчиста, безпомощни пинии, дъжд звезден, сънни блата, рай миражен, тихи мечти, безпаметен зов, ревност свирепа, жълти слънца, незрими сълзи, бледен заник.

Д. Дебелянов: чаровний ден, нетленна младост, пустинен път, сенки печални, лъх ведър, безсилни лъчи, блянове тъмни, лъчезарни очи, тихи очи, лунен блюсък / трепет, ангели бели, бистри лазури, нежна притома, девствен зефир, морний ден, незнаен предел, кристално небе / извор, звуци, мълчание, цъфнали рани, ужас предсмъртен, безбрежна светлина, път царствен, ледни крила, звездни венци, бисерна роса, арфа златострунна, лукава нощ, спомени горки, бисерно-златни лучи, ведри лазури / лик, сребристи далнини, злокобни сенки, царствен блясък, нощ пустинна, безстрастно време, златно слънце / щит / ден / листа / скут

/ мечти/ сънища / покой, светлик злат, горестни сълзи, горка скръб, сладка самота, блян сладостен, вечер ароматна / сън / лъх, мек янтарен прах, царствений ден, щастие безбрежно, чародейна песен, лазурни мечти, златолунна нощ, крила безотрадни, тънки пеперудени крила, сладострастна дрямка, блянове покрусени, страшна луна, мъртви гори / луна / храм / фонтани / води, румени зари / девственост, чертог старинен / приказки, отровна роса, безсънни дървеса, лилейна снага, надвластна тъга, черна сласт, смъртна печал, скръб бездомна и др.

Стефан Попвасилев (1959) отбелязва повторения, антитези, метафори, олицетворения и някои епитети – тих, морен, тъмен, чер, смирен, златен. Обръща внимание и на руски думи, на народната сприя.

Отбелязаното от Ст. Попвасилев е точно, и един от най-често употребяваните от Дебелянов епитети е светъл: светлий глас / бряг / ангел / пир / спомен, светла радост / скръб / вяра / страна / вълна / крила / бъднини. Светъл е степенувано.

Характерно за поезията на Дебелянов е близкото повторение на два епитети и по-широко на две думи неепитети: дух тъмен й приказки тъмни шепти; и тихи пазви тиха нощ разгръща; и в мъртвата вода на мъртвите фонтани; неизведани блага, / неизведани блага в страните; в тихото море на тихата забрава; слиза в мрачните зали на мрачен позор; аз впивам взор неутолен - / неутолен и блед пред мене; мирен сън и мирни скърби пиха; далеч зад мъртвите гори погледна мъртвата луна. Неепитети: път царствен царствено поел; О, пролет-вълшебница, пролет-мечта; Похищавай плод след плод; донесъл зной и знойна жад; дойди – успокой ме, дойди – утеши ме; аз гасна, аз гасна; мечта несмела замечтани; оглеждат своя сън безсънни дървеса и др. В по-широк смисъл приложенията се приемат за епитети, а в някои от другите повторения имаме полиптога.

В повечето изследвания Дебелянов се приема за поет на спомена. И това е обяснимо, тъй като в поезията му в около двадесет стихотворения се среща спомен или спомня. Напр. отеква спомен в всеки звук; милуван от спомен далечен; светлий спомен за теб; топя се от спомени горки; В душа ми споменът ридай; в спомени възкръсва; на спомена в здрача; напразно спомнил майка и родина!; ще му спомнят на миналото повестта; позорний спомен в морна памет; и нямаше там ни надежда, ни спомен; че аз не искам нищо да си спомна и др.

Но наред със спомен сън и производни от сън се среща доста често, дори в повече на брой стихотворения. Ето някои примери: брезите сладостно заспали; че светъл ангел ръси сън над тях; и среднощний ми сън не куди; нека сладостен сън осени; че спяха в нея, първи сън заспали; и сън ароматен упива душата; аз знам, че когато се нявга пробуди / душата ми, пътника морна заспала; Що значи този сън, тъй странно- замъглен?; златни сънища душата / на крилата си понасят; от тежък сън се сепнах аз; сънувах сън – о, сънища неверни!; под ромона приспивен на дъжда; спи, тихо спи в забрава безметежна; очите морни сладък сън замрежи; безнадежден сън заспали; недосънуван сън не ще остане; и сънищата звезден път поеа и др.

Д. Дебелянов обича епитета. Епитети се срещат доста често в поезията му. Отбелязахме, че светъл се среща често и заема особено място. Светъл е основен епитет в приказната картина, която Дебелянов рисува. Това е картината на пълно, вечно щастие. Описана е в „Когато вишните цъфтяха“, „Скри се златно слънце зад горите“, „Обичам да гледам през тъмните гранки“, „Брезите сладостно заспали“, „Смърт“, „Отдих“, „Пролетни дни“, „Лунен блясък“, „В предсмъртно блаженство небето се къпе“, „Усмихнати вълни“, „Устрем“, „През април – II“, „Пролетно утро“ и др. Ето най-характерния образ на картината на „вечния мир“:

И сън ароматен упива душата,
дух тъмен й приказки тъмни шепти,
и тя на вълшебний си блян към страната
кат птичка изпусната волно лети.

Там в бистри лазури се носи псалома
на вечната младост и вечни мир
и скланят се вейките в нежна притома,
целувани сладко от девствен зефир.

Там вредом на щастъето зракът прониква
и вредом усмихнати трели трептят,
потокът на първата радост пребликва,
цветята на първата пролет цъфят (В предсмъртно блаженство...“
И блян ме сладостен люлее
за оня лучезарен край,
де вечно щастие владее,

де вечна красота сияй („Брезите сладостно заспали“).

Цялото стихотворение „Смърт“. Последният куплет:

Безчет звезди се стичат в небесата,

на светъл пир призвани от нощта,

и в кротко упоение душата

заспива в златний skut на вечността.

При по-внимателен прочит установяваме, че сън се появява именно в тази възторжено-романтична картина.

Сънят е натоварен с положителни конотации. Ако си спомним, че когато пише тези стихове Дебелянов е млад човек, няма на какво да се учудваме. Една картина, свързана с надежди, очакване, картина, представена като сън или в и през сън. В тази картина със „златни сънища“ – „на щастieto златний ден наста“ - Дебелянов се вижда като „че в някаква светла страна съм / на бога най-светлия син“.

Лексиката, с която се рисува тази картина е светлина, светъл, слънце и свързаните с тях лексеми – грея, лъч, пламък и др.: лучезарна росна колесница; безсилни лъчи, лъчезарни очи; о, пламък дай ми да се сгрея; безкраен път – сияние; твоят спомен ще ми свети; грей над нас вълшебна пролет; в небето грееше денница / и сипваха се румени зари; в зори разискрен; като прокудена лъча; в море от покой и безсилни лъчи; слънце невидели слънчогледи и др.

В част от стихотворенията на Д. Дебелянов обикновено тази желана картина се представя като прекъснат сън и действителността го разкрива като неосъществено:

Но ош да въздъхнат гърдите не сварят,

с плач горък пробуждам се, о, самота! („В предсмъртно блаженство“).

Докрай ли молитвите в мрак ще замират,

докрай ли в гърдите ми скръб ще цъфти

и моите погледи прах ще намират

там, дето са търсили златни мечти („Отдавна е слънцето чуждо за мене“).

Има едно изключение от така представения сън в поезията на Дебелянов. Това е стихотворението „Сън“, в което сънят е злокобен.

Своеобразна смислова антитеза на съня е споменът – „аз спомням за деня си невъзвратен / и пролетното слънчево сияние“. Безспорно споменът е натоварен с повече значения, той е и светъл, той е горък – „топя се от спомени горки сподавен“. Дебелянов персонифицира спомена и го противопоставя на описаната картина:

В душа ми споменът ридай

о, плач на ангелите пленни,

а как бе дивен китний май

с потока негов бистропенни! („В тъги родени“).

Споменът се свързва от Дебелянов с любимата „от спомена за твоят първо Да“, „на спомена в здрача / и плача за теб“, със самотния бор – далеч от „гмежа“ и „праховете на силний град“, с майката, с предишните копнежи, със скръб в детството, с белоцветните вишни, с войната, с излишност – „спомени лишни“, „навяваща ненужен спомен“.

Въпреки многозначността на спомена, съществен момент е идейното му противопоставяне на съня. В „Светъл спомен“ ни се представя известно изместване, свързване на светлината със спомена. Епитетът светъл, като основен за съня, определя спомена. Естествено и противопоставянето им другаде остава.

В литературната наука за поезията на Дебелянов, писана на фронта, се отбелязва приземяване, реализъм и др. В някои от стиховете на фронтовата поезия срещаме епитетът светъл, който съчетава съня и спомена:

и в всеки девствен въздъх на душата

сълза от светла скръб проляна свети („Нощ към Солун“.

Че светли тайни дух прозря

и аз обикнах тоя път,

по който земните недра

тъй властно мамят и зоват.

Ноще, тъй светло примирен,

аз гледам звездния покров

и тихом се струи над мен

и крепне земната любов (“Тиха победа“).

Подобен епитет е явява още в „Черна песен“: призова ли дни светло-смирени...

В „Обичам да гледам...“ срещаме същите мотиви като търсене на отговор:

И трепетно вслушан в мълвата потайна
на рано-ранилите плахи звезди
да чакам ответ на великата тайна,
която душата ми в мрак обгради.

И дълго да роня във нощните скути
сълзи за отминали в път красоти,
сълзи за молитвите свои нечути
и рано умрели мечти.

„Светли тайни“ , „светло примирен“, „светла скръб“ съчетават съня и спомена. Към подобно тълкувание навеждат и стиховете:

Бурен в знойните лъки расте
и в безименна забрава чезне
споменът за оня слънчев кът,
дето жадните за радост тиха,
в дни на много кръв и много смърт
мирен сън и мирни скърби пиха („Старият бивак“).

Ако това сливане се нарича реализъм нямаме нищо против. И действително тук антидетично се свързват спомен и сън: споменът за слънчевия кът (възделената картина) чезне, а сънят се свързва със скръбта, и двете мирни, тоест без война.

За Хр. Ясенов обикновено се отбелязва, че поезията му създава усещане за нещо познато. Как е въпросът с епитетите? Сънни гори / самоти / тополи / земи / навей, ден безбрежен и лъчист, златна есен / луна / листи, тъмна вечер / пустини / нощ, пъстра есен, сън морен, траурен дом, приказен край, цветни ниви / лъки / природа / дървеса / прах / злато, далечни сини гори, сребърен звън / урни, горести черни, безбрежия ведри, ведри светлини, черна жажда, скърби неверни, звучна радост, утра лазурни, мъртви градини, лунни води, темену, висини ведросини, задрямали гори, къдрава есен, губер златоткан, грейнало лето, дъбрави цветно-къдролести / градини, облак лекокрилен, облак бързотечен, бисерен блясък, цветносни ливади, будни водопади / реки / гори, усмихнати простори, румен ден, пролет пъстроцветна, пророчески блян, лазурни дрехи, надоблачен трон, ведрата безметежност, тревожен ромон, музика черна.

Ясеновски епитет е цветен, и в сложни варианти – пъстроцветен, цветнокъдрав, цветносен.

Наблюденията върху употребата на епитета показват голямо разнообразие – в пряк смисъл, метафорични, синестезични, хиперболични епитети. Прости и сложни, двойки епитети, излозване на два или три епитета, рядко повече. Хиперболичен епитет се среща в поезията на Г. Ст. Раковски, Ив. Вазов, П. Кр. Яворов. Както посочихме хиперболичността на епитета у Раковски е свързана като формален израз с по-стария етап от развитието на езика, у Вазов има само отгласи от този тип епитети, а у Яворов почти не се срещат. Описанието на епитетите даде възможност да се открият най-употребяваните епитети у даден поет, както и да се види кои епитети най-често се повтарят в поезията в изследвания период. Например клишето горчиви сълзи се употребява от всички поети, а печален, който обикновено се свързва със символистите, се среща още от Възраждането.

Стилизацията в духа на народното творчество почти не е отминала никого от поетите ни, затова и народнопоетичните епитети са характерни за целия период (и по-късно). А това доказва и чрез епитета идеята, че стилизацията е необходимо средство за изграждане на поетичния стил (вж. Баева, 2009).

3. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Важен въпрос, свързан с епитета, е как се употребява. От стилистична гледна точка се придържахме към най-общото деление на класически и романтичен стил (Жирмунски, 1928; Перелманс 1970). Под класически се разбира обективното рисуване на предметната реалност, под романтичен – чрез индивидуализация на изобразявания свят. Макар че в последните години литературната наука не засяга много въпросите за литературните направления, при по-стари работи откриваме най-разнообразни определения – сантиментализъм, романтизъм, реализъм, да не говорим за барок. При посоченото двуделение нещата са обобщени. Класически е по-общ от класицистичен, а романтичен не се изчерпва с романтизма като направление.

Макар и не изчерпващо, наблюдението над употребата на епитета дава възможност да се отговори на поставения въпрос, от кога обективният поглед се заменя с индивидуален. Според моето възприятие това става в поезията на символистите и Яворов от декадентския му период – от началото на XX век. Дотогава епитетът изобразява качествата обективно. По същото време индивидуализиращ епитет се появява и в

поезията на Т. Траянов. Характерен пример са хиперболичните епитети – обективни в поезията на Раковски и Вазов, и индивидуализиращи у Яворов.

Друг съществен въпрос е за характера на символистичната поезия, на който не може да се отговори, поради ограничеността на изследването до епитета. Необходимо е обширно стилистично разглеждане, тъй като литературната наука отбелязва по-особения характер на символизма в българската литература. Нужни са конкретни изследвания, които са редки, не само защото вероятно са по-трудоемки, но и поради известно пренебрегване на този тип изследвания от граматичната наука.

ЛИТЕРАТУРА

Андрейчин, Л. (1962). Старина и традиция в изразните средства на народното творчество. – В: Език и стил на българските писатели. Кн. 1. София: БАН,

Баева, А. (2009). Код, жанр и стил в новобългарската литература от XIX век. Силистра: Ритт,

Венедиктов, Г. К. (1990). Болгарский литературный язык эпохи Возрождения. Москва: Наука,

Жечев, Т. (1975). Българският Великден или страстите български. София: Народна младеж,

Жирмунский, В. (1928). Вопросы теории литературы. Статьи 1916-1926. Ленинград,

Пенев, Б. (1977). История на новата българска литература. Т.3. София: Български писател,

Попвасилев, Ст. (1933). Българският писател и родната реч. Кн. I. София: Хемус,

Попвасилев, Ст. (1959). Строители на родната реч Кн. II. София: Български писател,

Радев, Ив. (1997). История на българската литература през Възраждането. Велико Търново,

Perelman, Ch. (1970). Classicisme et romantisme dans l' argumentation. – Travaux de la Faculte de Philosophie et Lettres. T. Xliiii, Bruxelles,